

VÝZNAMNÉ ANTICKÉ PAMÁTKY OSTROVA NAXOS

Naxos je největším z Kykladských ostrovů o rozloze asi 430 km². Nalézá se přibližně v jejich středu – západně od něj leží Paros, jižně a jihozápadně pak tzv. Malé nebo Vnitřní Kyklady (Irakleia, Schinoussa, Koufonisia a Keros). Ostrov má tvar zhruba nepravidelného pětiúhelníku a z přírodního hlediska je zajímavý mimo jiné tím, že se na

Portara - zbytky Apollónova chrám na ostrůvku Palati u přístavu města Chora; 6. století př. Kr.

něm nachází nejvyšší hora celých Kyklad – Zas, vysoká 1001 m. Dnes na Naxu žije přibližně 20 000 obyvatel, z toho polovina ve správním centru ostrova jménem Naxos či Chora.

Již ve starověku byl Naxos považován za velmi úrodný a plný přírodního bohatství. Zprávy antických autorů oceňovaly především jeho úrodnou půdu, bohatá stáda skotu a koz a zemědělské produkty jako olivový olej a víno. Básník Archilochos z Paru (7. století př. Kr.) dokonce srovnal naxijské víno s nektarem, nápojem olympských bohů. Když tyran Polykratés ze Samu v 6. století př. Kr. hledal vhodná užitková zvířata na chov, nechal si dovézt kozy z Naxu. Z přírodního bohatství byl nejdůležitější kámen, a to již od pravěku. Zdejší smírek byl užíván při stavebních pracích i umělecké činnosti a v omezené míře se zde těží dodnes. Velmi kvalitní naxijský bílý mramor byl už během doby bronzové užíván k produkci nádob i charakteristických sošek, tzv. kykladských idolů, a zajistil ostrovu důležité místo v počátcích řecké monumentální skulptury v archaickém období.

Naxos byl poprvé osídlen, jak dokládají výsledky výzkumů z posledních několika let, již během středního paleolitu (staré doby kamenné). V lokalitě Stélida (nedaleko Chory a naxijského letiště) jsou od roku 2013 systematicky dokumentovány aktivity spojené s těžbou pazourku včetně dílen na nástroje z tohoto materiálu. Doklady využívání této suroviny sahají až do doby před 260 000 lety.

Trvale a ve větší míře byl Naxos osídlen s jistotou až na konci neolitu (ve 4. tisíciletí př. Kr.) a v následující době bronzové (označované též jako doba kykladská – 3. a 2. tisíciletí př. Kr.). Právě během doby bronzové zde kvetla

velmi rozvinutá tzv. kykladská kultura, jejíž nositelé poprvé zpracovávali kovy (zpočátku hlavně arzenové bronzy) a která dosáhla největšího rozkvětu ve své rané fázi ve 3. tisíciletí př. Kr. K jejím nejznámějším uměleckým produktům patří rytá či malovaná keramika a zejména kamenné nádoby a již uvedené sošky, kykladské idoly. Jde o mramorové znázornění nejčastěji ležících žen (nesmí nás mást, že jsou dnes v muzeích vystaveny ve stojící pozici) ve specifickém zjednodušeném stylu se zdůrazněnými sexuálními znaky a na trupu složenými rukama. Na Naxu byly objeveny v řadě lokalit, především v pohřebištích (Louros, Aplomata, Grotta, Kamini aj.). Mezi nejvýznamnější sídliště z doby bronzové patří **Panormos** (raná doba kykladská) na jihovýchodním pobřeží ostrova Naxos. Zde bylo na vrcholu hory Korphari ton Amygdalion odkryto malé sídliště, jehož areál o rozloze 18 x 24 m byl obehnán téměř ze všech stran – kromě jižní – ohradní zdí širokou 1 m. Některé její části byly zesíleny a vytvářely tak jakési bastionovité výběžky. Ze střední a pozdní doby kykladské pocházejí lokality **Rizokastellia** a **Mikre Vigla**. Pravděpodobně největší sídliště doby kykladské na ostrově se však nacházelo na místě dnešního hlavního města **Chory**, o čemž svědčí omezené vykopávky v jeho centrálních (Kastro) i okrajových částech (Grotta, Aplomata). Přímou na jednom z hlavních náměstí Mitropoleos byl odkryt

úsek mohutné fortifikace – zdi široké 3,1 - 3,2 m vedoucí ze severozápadu na jihovýchod. Velmi neobvyklé v rámci kykladské i ostatní egejské defensivní architektury je užití nepálených cihel (o rozměrech 0,11 x 0,4 x 0,3 m) jako hlavního konstrukčního materiálu na kamenném soklu vysokém 1 - 1,3 m. Rozšíření na severním konci svědčí o zesilování a několika stavebních fázích zdi, která byla vystavěna i zanikla destrukcí na samém konci doby bronzové.

Po pádu civilizace doby bronzové ostrov položil základy své budoucí prosperity v prvních stoletích 1. tisíciletí př. Kr. Hlavní centrum ostrova – městský stát, polis – bylo opět budováno na místě dnešní Chory, s akropolí na vyvýšenině Kastro. Již tehdy si také Naxos budoval přátelské styky s ostrovy Thérou a Amorgem (kam rovněž poslal kolonisty) a městem Chalkis na ostrově Euboiia (Evia). Chalkidským osadníkům byly při jejich výpravě přibližně v roce 735/4 př. Kr. zapůjčeny naxijské lodě a tak došlo k založení první řecké kolonie na Sicílii, z vděčnosti pojmenované právě jako Naxos. V pozdějších staletích si ostrov udržoval významné místo v rámci Kyklad. V 7. a 6. století př. Kr. se tato důležitost a prosperita projevuje především stavební aktivitou a donacemi ve významných svatyních řeckého světa – v Athénině svatyni na athénské Akropoli, v Apollónově svatyni s věštitrou v Delfách (tzv. Sfinga Naxijských), v posvátném okrsku Apollóna Ptójského v Ptoónu v Boiótii ve středním Řecku a zvláště pak ve svatyni Apollóna a Artemidy na kykladském ostrůvku Délos, kde se podle mytologie obě božstva narodila, jednom z nejposvátnějších míst řeckého světa (např. tzv. Oikos Naxijských). Naxijští umělci a řemeslníci se tak výraznou měrou podíleli na rozkvětu archaického řeckého umění. Dva základní

typy archaické řecké skulptury jsou sochy kúroi, stojících nahých mladíků, a korai, stojících oblečených mladých dívek. Tyto sochy často dosahovaly obrovských rozměrů. V naxijských lomech se stále nachází několik nedokončených kúroi, především v lomech v okolí obcí Melanes a Apollonas. V průběhu prací mohlo dojít k jejich poškození nebo se změnily ekonomické či politické podmínky; přesný důvod jejich nedokončení však není znám. Také obrovská socha (přes 8 m vysoká) Apollóna na Délu (přibližně z roku 600 př. Kr.), z níž se do dnešní doby dochovala jen část, byla rovněž zhotovena Naxijskými. Mezi nejstarší řecké sochy typu korai patří socha bohyně Artemis (z doby okolo roku 650 př. Kr.) nalezená na Délu, jejíž dárkyní byla Nikandra z Naxu. Podle tradice naxijští sochaři a stavitelé Byzes a jeho syn Euergos vymysleli a vyvinuli střešní tašky z mramoru.

V určitých fázích 6. století př. Kr. procházel Naxos obdobím politické nestability a vnitřních rozbrojů. Tohoto chaosu využil v roce 540 př. Kr. Lygdamis, který s podporou svého přítele Peisistrata, tyрана (samovládce) v Athénách, ustanovil na ostrově svoji vlastní tyranidu, která trvala až do roku 524 př. Kr., kdy byla svržena Sparťany. Po krátkém období oligarchické vlády bylo ustanoveno demokratické zřízení. V roce 506 př. Kr. ostrov přečkal čtyřměsíční obléhání armádou milétského tyрана Aristagora. V roce 501 př. Kr. dokonce Naxos zaznamenal námořní vítězství nad Peršany, které však bylo potrestáno při druhé perské kampani proti Řecku v roce 490 př. Kr., kdy bylo město (polis) Naxos vypáleno a jeho obyvatelé – pokud nestačili uprchnout – byli prodáni do otroctví. I přes tuto katastrofu se však ostrov zúčastnil se čtyřmi loděmi bitvy u Salamíny v roce 480 př. Kr. a o rok později i bitvy u Platají. Tímto jsme se dostali až na počátek klasického období řeckých dějin,

Démétrin chrám v lokalitě Gyroula u vesnice Sangri, 6. století př. Kr.

nejvýznamnější antické památky ostrova však pocházejí ještě z pozdního archaického období.

Jedním ze symbolů ostrova jsou zbytky chrámu na ostrůvku Palatia v přístavu města Chora, v moderní době spojeném s pevninou úzkou šíjí. Zde se dochovaly základy mohutného chrámu zasvěceného pravděpodobně Apollónovi (podle některých vědců Dionýsovi), z něhož zaujme především dosud stojící dveřní portál vyrobený ze čtyř mramorových monolitů o délce přes 6 metrů

a váze asi 20 tun. Podle tohoto portálu dostala lokalita své moderní jméno – **Portara**. Se stavbou chrámu započal tyran Lygdamis ve 3. čtvrtině 6. století př. Kr., ale s pádem jeho samovlády byly práce zastaveny a chrám zůstal nedokončen. Ve středověku a novověku sloužil jako levná zásobárna stavebního materiálu a byl skoro celý rozebrán. Chrám byl budován v iónském řádu a rozměry jeho základů činily 50 x 28 m. Z architektonického hlediska šlo o peristyl (typ chrámu se sloupy po celém obvodu) s 6 x 12 sloupy se dvěma portiky na obou kratších stranách. Vnitřek chrámu sestával ze tří částí (vlastní svatyně, rozdělená dvěma řadami sloupů podélně na tři lodě, s předsíní vpředu i vzadu), vstup do svatyně byl však – oproti obvyklým zvyklostem – ze západu. V křesťanském období (v 5. nebo 6. století po Kr.) byl chrám přeměněn na křesťanskou baziliku.

Nedaleko Chory se nacházejí další dva pozdně archaické chrámy, které také zaujímají významné místo v dějinách řecké architektury. Jižně od města v lokalitě Iria byly odkryty základy jednoduché svatyně se třemi architektonickými fázemi z 8. a 7. století př. Kr. Ve druhé čtvrtině 6. století př. Kr. zde byl vystavěn velký chrám v iónském slohu, zasvěcený patrně bohu vína Dionýsovi. Architektonicky šlo o typ prostylos tetrastylos, tj. se čtyřmi sloupy pouze v průčelí, o rozměrech 25 x 13,5 m. Vnitřní část chrámu sestávala z vlastní svatyně, rozdělené dvěma řadami čtyř sloupů do tří lodí, a malé zadní síně. Chrám byl zničen ve 3. století po Kr. Lokalita byla odkryta teprve v roce 1986 a poté zakonzervována v souladu s moderními zásadami péče o archeologické a architektonické kulturní dědictví.

Významná svatyně se nachází i u vesnice **Sangri** v lokalitě Gyroula. Zde byl vystavěn v iónském slohu mezi lety 530 - 520 př. Kr. chrám zasvěcený patrně bohyni zemědělství Déméter. Šlo o typ pentastylos in antis o rozměrech 14 x 13,5 m, tj. chrám s pěti sloupy mezi antami (prodlouženými zdmi hlavní svatyně), které tak vytvářely sloupovou předsíň. Na rozdíl od dvou výše uvedených chrámů byl tento orientován tak, že vchod do vnitřního prostoru svatyně byl na delší straně. Vlastní svatyně, do níž ústily z předsíně dvoje dveře a která byla širší než delší, byla ještě rozdělena na dvě části příčnou řadou pěti sloupů. Originální bylo řešení střechy. Vnitřní řada sloupů, které byly různě vysoké podle sklonu hřebenové střechy (tedy prostřední sloup byl nejvyšší a krajní sloupy u zdi nejnižší), totiž podpírala mramorové trámy, na nichž spočívaly tenké mramorové tašky, které umožňovaly průnik určitého množství světla. V 6. století po Kr. byl i tento chrám přeměněn na křesťanskou baziliku.

Na ostrově Naxos se samozřejmě nachází celá řada dalších antických – např. různé strážní věže z klasického a helénistického období – i pozdějších památek – především významné byzantské kostelíky a kláštery a benátské domy či obytné věžovité stavby. O nich však bude pojednáno na jiném místě. Naxos však každopádně stojí za návštěvu kvůli svým přírodním krásám i rozsáhlému kulturnímu bohatství.

PhDr. Tomáš Alušík, PhD., MlFA

České centrum pro středomořskou archeologii